

ΤΑ ΘΕΑΝΔΡΙΚΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ
ΚΑΙ Η ΘΕΑΝΔΡΙΚΗ ΠΑΝΔΑΙΣΙΑ ΠΑΡΑ ΤΩ ΣΙΜΟΚΑΤΤΗ

Οἱ Βυζαντινοὶ ἐπὶ Μαυρικίου περιεπλάκησαν εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Πέρσας διαρκέσαντα ἄρκετὰ ἔτη. Τὸ ἔτος 589 κατελήφθη ὑπὸ τῶν Περσῶν διὰ προδοσίας ἡ σπουδαία πόλις τῆς Ἀρμενίας Μαρτυρόπολις, ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη τῷ 591 κατώρθωσαν οἱ Βυζαντινοὶ νὰ τὴν ἀνακτήσουν. Κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς πόλεως ἐώρτασε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του μὲ θρησκευτικὴν πανήγυριν, τῆς ὁποίας ἡ μεγαλοπρέπεια ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν σπουδαιότητα τοῦ γεγονότος.

Ὁ Θεοφύλακος Σιμοκάττης, ὁ ὁποῖος διὰ μακρῶν ἱστορεῖ τὰ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Μαρτυροπόλεως, μᾶς παραθέτει ἐν τῇ ἱστορίᾳ του καὶ τὸν πανηγυρικὸν λόγον, τὸν ὁποῖον ὁ ἱερεὺς ἐξεφώνησεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἔγινεν ἡ συνάθροισις τῶν χριστιανῶν. Κατόπιν δὲ αὐτοῦ ἐξακολουθεῖ λέγων τὰ ἑξῆς: «Ἐπεὶ δὲ οὕτω που τὰ τῆς διαλαλιᾶς τῷ ἱερεὶ ἐπεφιλοσόφητο, λίαν ἐπαινετῶς ἐκρότει τὸ ἄθροισμα τὸ μεγαλόνουν τῆς διαλέξεως καὶ πολὺ τὸ δάκρυον τῇ χαρᾷ κεκραμένον ὑπὸ τῆς κατανύξεως τοῦ λόγου τῇ ἐκκλησίᾳ περιεκέχυτο καὶ φιλόδακρυς ἦν ἡ πανήγυρις οὐκ ἔχουσα πάθους ὑπόθεσιν. Οὕτω γὰρ ὁ καιρὸς παρεκάλει τὰ δάκρυα χηρεῶν ἀληθδόνων καὶ τοῦ λυπήσοντος. Ὁ μὲν οὖν ἱερεὺς σφαγιάσας τὸν ἄρτον, τὸν τε οἶνον ἱερουργήσας τοῖς θεανδρικοῖς μυστηρίοις τὸ συνεληλυθὸς τῇ μεταλήψει ἡγίαζε. Καὶ οὕτω που ἡ πόλις ἡμέραις ἑπτὰ θυμηδίαις καθεωρτάζετο»¹⁾.

Ὅμοίως ὁ ἱστορικὸς ἀλλαχοῦ διηγούμενος τὰς παρασκευὰς τοῦ Μαυρικίου ὅπως ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον τῶν βαρβάρων τῶν ἀπειλούντων τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους καὶ τὰς συχνὰς φοιτήσεις αὐτοῦ εἰς τοὺς ναοὺς τῆς πρωτευούσης εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἐκστρατείας, ὅπως ἐπικαλεσθῇ τὴν θεῖαν ἀντίληψιν, λέγει ὅτι «λιταζόμενος ἅμα τῷ λαῷ εἰς τὴν πρὸ τοῦ ἄστους τῆς θεομήτορος οἰκίαν διημέρευε μυσταγωγούμενος καὶ τῆς θεανδρικῆς μετελάγγανε πανδαισίας»²⁾.

¹⁾ ἔκδ. C. de Boor IV, 16, 27.

²⁾ V, 16, 8.

Τὴν σημασίαν τῶν *θεανδρικών μυστηρίων* καὶ τῆς *θεανδρικῆς πανδαισίας* εἰς τὰ δύο ταῦτα χωρία τοῦ Σιμοκάτου ἔχουν παρανοήσει πολλοὶ ἐρμηνευταί. Ἐν πρώτοις ὁ Κ. Σάθας συγγέων προφανῶς καὶ τόπους καὶ χρόνους συνταυτίζει τὰς δύο φράσεις καὶ νομίζει ὅτι πιθανῶς ὁ ἱστορικὸς λέγων *θεανδρικά μυστήρια* καὶ *θεανδρικὴν πανδαισίαν* ἐννοεῖ παντομικὴν λιτανεῖαν κατὰ τὴν πανήγυριν τῶν 40 μαρτύρων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Βλαχερνῶν, τὴν ὁποίαν συνέστησεν ὁ Μαυρίκιος τὸ 591¹⁾. Αὐτὰ ὁμως δὲν εἶναι ἀληθῆ. Ὁ Σιμοκάτης ὁμιλεῖ περὶ *θεανδρικών μυστηρίων* περιγραφῶν τὴν ἐν Μαρτυροπόλει πανήγυριν τῆς ἀπελευθερώσεως. Ἄρα δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ παντομικῆς λιτανείας ἰδρυθείσης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐν ἄλλῳ δὲ χρόνῳ καὶ τόπῳ ὁμιλῶν περὶ τῆς μελετωμένης ἐκστρατείας αὐτοῦ λέγει ὅτι διημέρευε εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸν τῆς Θεομήτορος καὶ τῆς *θεανδρικῆς μετελάγγανε πανδαισίας*. Πλὴν δὲ τούτων δὲν εἶναι ὀρθὴ ὡσαύτως ἢ ὑπόθεσις ὅτι τοῦλάχιστον ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει ὑπὸ τὸν ὄρον *θεανδρικὴ πανδαισία* ὑποκρύπτεται παντομικὴ λιτανεῖα, δηλ. θεατρικὴ. Εἶναι δύσκολον νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ εἶχαν δύο εἰδῶν λιτανείας, θεατρικὰς καὶ μὴ θεατρικὰς. Ὅλοι γνωρίζομεν τὸν τύπον τῶν θρησκευτικῶν λιτανειῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκκληροδοτήθησαν καὶ εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Ἐνταῦθα ἀναμφισβητήτως πρόκειται περὶ τῆς λιτανείας τῆς *πρεσβείας* καλουμένης, τὴν ὁποίαν ὄντως συνέστησεν ὁ Μαυρίκιος κατὰ τὴν μαρτυρίαν Λέοντος Γραμματικοῦ,²⁾ Γλυκᾶ³⁾ καὶ Κεδρηνοῦ.⁴⁾ Αὕτη καθ' ἐκάστην Παρασκευὴν τελουμένη ἤρχιζεν ἀπὸ τὸν ναὸν τῆς Παναγίας ἐν Βλαχερναις καὶ κατέληγεν εἰς τὰ λεγόμενα Χαλκοπρατεῖα, ὅπου ὑπῆρχεν ἄλλος ναὸς αὐτῆς. Δὲν εἶναι ἐπομένως ὀρθὴ καὶ ἡ ἄλλη γνώμη τοῦ Σάθας ὅτι ἡ λιτανεῖα αὐτὴ ἦτο πανήγυρις τῶν 40 μαρτύρων καθ' ἣν παρίστατο καὶ ὁ Χριστὸς «ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκκλησίας τῶν τροπαίων τὰ σύμβολα ἐπὶ τῶν ὤμων περιφερόμενος». Ἄγνωστον εἶναι πόθεν παρέλαβε ταῦτα ὁ Σάθας, γνωστὸν μόνον εἶναι ὅτι ὁ Μαυρίκιος ἵδρυσεν ναὸν τῶν 40 μαρτύρων ἐν Κωνσταντινουπόλει.⁵⁾ Δὲν ἔχει ἐπομένως σχέσιν καμμίαν ἢ λιτανεῖα τῶν Βλαχερνῶν πρὸς τοὺς 40 μάρτυρας.

¹⁾ Ἱστορικὸν Δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν ἐν Βενετίᾳ 1878 σελ. 20η'.

²⁾ Ἐκδ. Βόνν. σελ. 138, 18.

³⁾ Ἐκδ. Βόνν. σελ. 508, 10.

⁴⁾ Ἐκδ. Βόνν. σελ. 694, 21.

⁵⁾ *Λέων Γραμματ. ἀνωτ. — Γλυκ. σελ. 507.*

Μετὰ τὸν Σάβαν ὁ Κρουμβάχερ πραγματευόμενος τὰ τοῦ θρησκευτικοῦ δράματος τῶν Βυζαντινῶν λέγει ὅτι εἰς τὰ εἰρημένα δύο χωρία μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Σιμοκάττου παντομιμικόν τι ἱερὸν δράμα. ¹⁾ Τὴν γνώμην ταύτην ἀπλῶς ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀποδείξεως ἐπανάλαβε καὶ ὁ Λάμπρος ὁρίσας μάλιστα ὅτι τὸ παντομιμικὸν τοῦτο δράμα εἶχε θέμα ἀναφερόμενον εἰς αὐτὰ τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος. ²⁾ Ἐπίσης καὶ ὁ Gabriel Millet νομίζει ὅτι ὑπὸ τὰ θεανδρικά μυστήρια ὑποκρύπτεται τὸ δράμα τῶν τριῶν παιδῶν ἐν τῇ καμίνῳ. ³⁾ Καὶ ἡ μὲν θεανδρική πανδαισία, καθὼς εἴπαμεν, σημαίνει ἀπλῶς λιτανεία καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰ ἴδια πρὸς ἀναίρεσιν τῆς γνώμης τοῦ Κρουμβάχερ καὶ Λάμπρου. Τὰ δὲ θεανδρικά μυστήρια εἶχαν μὲν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ τὴν σημασίαν τῶν θρησκευτικῶν δραμάτων, ἐν τῷ προκειμένῳ ὅμως χωρίῳ τοῦ Σιμοκάττου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν τοιαύτην σημασίαν. Διότι πρῶτον μὲν εἶναι δύσκολον νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Μαρτυροπόλεως ἐπανελθόντες ὡς πρόσφυγες κατόπιν διετοῦς ἐξορίας εἰς τὴν ἐλευθέρωθεισαν πατρίδα τῶν ἦσαν ἔτοιμοι νὰ προβοῦν εἰς τὴν παράστασιν θρησκευτικοῦ δράματος ἀπαιτοῦντος δλωσθήποτε χρόνον πρὸς προετοιμασίαν. Γνωρίζομεν δὲ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ⁴⁾ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σιμοκάττου ⁵⁾ ὅτι οἱ Πέρσαι διὰ προδοσίας καταλαβόντες τὴν Μαρτυρόπολιν ἐξεδίωξαν ὀλόκληρον σχεδὸν τὸν ἀστικὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως. Μόνον τοὺς δούλους καὶ τὰς νέας γυναῖκας ἐκράτησαν. Ἐπειτα τὸ θρησκευτικὸν δράμα τῶν Βυζαντινῶν εἶχε περιορισμένην χρῆσιν. Αἱ παραστάσεις ἐγίνοντο ἀναλόγως τῆς ὑποθέσεως εἰς ὠρισμένας μεγάλας ἐορτάς. Λόγου χάριν δράμα παριστανόμενον κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Χριστουγένων καὶ ἔχον ἐπομένως θέμα τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ παρασταθῇ ἐν ἄλλῃ ἡμέρᾳ τοῦ ἔτους. Ἐν τῇ προκειμένῃ δὲ περιπτώσει δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸν ἂν ἡ ἐορτὴ τῆς ἀπελευθερώσεως συνέπεσε πρὸς τοιαύτην μεγάλην ἐορτὴν. Τρίτον δέ, ὅπερ καὶ τὸ σπουδαιότερον, αὐτὸ τὸ κείμενον τοῦ Σιμοκάττου εἶναι τόσον σαφές, ὥστε δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ τὸ ἐρμηνεύσωμεν ἄλλως ἢ ὅπως ὁ ἴδιος ἐννοεῖ ὅταν ἔγραφε.

¹⁾ Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, κατὰ μετάφρασιν Γ. Σωτηριάδου τόμ. Β, σελ. 481.

²⁾ Νέος Ἑλληνομνήμων Τόμ. 13 (1916) σελ. 402.

³⁾ Recherches sur l' iconographie de l' évangile Paris 1916 σελ. 613 ὑποσημ. 2.

⁴⁾ VI, 14.

⁵⁾ III, 5, 11

Ἴδου τί θέλει νά εἴπῃ μὲ τὰς τροπικὰς φράσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἄλλως ἠσθάνετο πολλὴν ἀγίαπην. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ πανηγυρικοῦ λόγου ὁ ἱερεὺς ἀφοῦ ἐσφαγιάσῃ τὸν ἄρτον καὶ ἱερούργησῃ τὸν οἶνον ἡγίαζε διὰ τῆς μεταλήψεως τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, τὸ ὁποῖον συνέρρευσε εἰς τὰ θεανδρικά μυστήρια. Ἐὰν δὲ ταῦτα δεχθῶμεν ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ δράματος, καταστρέφομεν καταφάτως τὸ νόημα τοῦ ὅλου χωρίου, διότι αἱ φράσεις «σφαγιάσας τὸν ἄρτον» καὶ «ἱερουργήσας τὸν οἶνον» καὶ «ἡγίαζε τῇ μεταλήψει» προδήλως σημαίνουν τὴν τέλεσιν θείας λειτουργίας. Ἄρα ὁ ἱερεὺς διὰ τῆς μεταλήψεως ἡγίαζε τὸ πλῆθος τὸ συνελθὸν εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν παράστασιν παντομιμικοῦ δράματος. Ὡστε τὰ θεανδρικά μυστήρια ἔχουν ἐνταῦθα τὴν πρώτην καὶ κυρίαν σημασίαν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας. Ἡ χρῆσις ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης παρὰ τῷ ἱστορικῷ μνηστεύεται καὶ ὑπὸ ἑτέρου χωρίου «ναὶ δῆτα καὶ ταῖς κορυφαῖς τῶν βασιλέων τοὺς στεφάνους καθίδρυσεν, τῶν τε θεανδρικῶν μυστηρίων μετέδωκεν, ὧς σύνηθες τοῖς θρησκευούσι τὴν παναγῇ ταύτῃ καὶ ἀκίβδηλον πίστιν» ¹⁾, τὸ ὁποῖον δὲν ἀφήνει πλέον καμμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς σημασίας.

Α. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

¹⁾ I, 10, 3.